

SÂMERRÂÎ'NİN BAZI NAHİV MESELELERİNE İLİŞKİN CUMHURA MUHALİF GÖRÜŞLERİ*

İshak DURMUŞ**

Öz

Fâdıl Sâlih es-Sâmerrâî 1933 yılında Bağdat'ın yaklaşık 125 km kuzey tarafında bulunan Samarra şehrinde doğmuş, özellikle Arap dili ve tefsir alanlarına önemli katkılar sağlamış bir İslam âlimidir. Günümüzde de bu alanlardaki çalışmalarına hâlâ devam etmektedir. Eserlerinde özellikle üzerinde durduğu nokta lafız-mana ilişkisidir. Tefsir ve Arap dili alanında yazdığı bütün eserler bu eksendedir. Dil alanında lafız-mana ilişkisine değinmenin özellikle Arapçayı yabancı bir dil olarak öğrenen kimselere büyük faydalar sağlayacağından Sâmerrâî'nin nahiv alanındaki bir takım özgün görüşlerini çalışmamızda aktarmak istedik. Bu bağlamda bir yandan ilgili âlimin tanıtılması bir yandan da görüşlerinin tam manası ile nerede durduğunun anlaşılması için hayatı hakkında genel ve ilmî yönü ile ilgili daha özel bilgiler verilmesine özen gösterilmiştir. Bundan dolayı çalışmamızın başında öncelikle hayatı ve eserleri hakkında kısa ve öz bilgiler verdik. Daha sonra alana farklı bir bakış açısı kazandıracığını düşündüğümüz bazı nahiv meseleleri hakkındaki görüşlerini sekiz başlık altında inceledik.

Anahtar Kelimeler: Sâmerrâî, Arapça, nahiv, meâni'n-nahv, lafız, mana.

---

* Bu makale İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde devam etmekte olan "Sâmerrâî ve Tartışmalı Nahiv Meselelerine İlişkin Görüşleri: Meâni'n-Nahv Özelinde" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından üretilerek hazırlanmıştır.

** Öğr.Gör. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslami Bilimler Anabilim Dalı, ishakdurmus@gmail.com.

SĀMERRĀI'S THOUGHTS OPPOSING TO THE MAJORITY OF MUSLIM SCHOLARS ON CERTAIN SYNTAX (NAHV) ISSUES

Abstract

Fādīl Sālih es-Sāmerrāi was born in Samarra, which is about 125 km north of Baghdad, in 1933. He is an Islamic scholar who made important contributions especially in the fields of Arabic language and Tafsir. He currently continues studying in these areas. In his works, he especially emphasizes the relation between wording (*lafz*) and meaning (*ma'nā*). All his works in the field of Tafsir and Arabic language are on this axis. We think that mentioning the relation between wording and meaning in language will provide great benefits especially for people who learn Arabic as a foreign language. For this reason, we wanted to convey some of the original views of Sāmerrāi in this field. In this context, while it was taken care to give general information about his life, more specific information about scientific aspect is given in order to introduce relevant scholar in one hand and to understand of where he stands in the full sense of his views on the other hand.

Keywords: Sāmerrāi, Arabic, syntax (*nahv*), *ma'āni'n-nahv*, wording, meaning.

آراء السامرائي المخالفة للجمهور في بعض المسائل النحوية الخلاصة

فاضل صالح السامرائي عالم مسلم ولد في مدينة سامراء التي تقع شمال بغداد على بعد 125 كم، وكانت له مساهمات علمية مهمة في مجالي التفسير واللغة العربية. وما زال مستمراً في أبحاثه في هذين المجالين. يركز في مؤلفاته على العلاقة بين اللفظ والمعنى. أرى أن التطرق إلى العلاقة بين اللفظ والمعنى يفيد كثيراً في مجال تعليم اللغة العربية خاصة للناطقين بغيرها. لهذا أردت أن أنقل بعض آراء السامرائي الأصلية في علم النحو. وفي هذا السياق حاولت في هذه المقالة تسليط الضوء على بعض جوانب حياته بشكل عام وعن اتجاهه العلمي بشكل خاص لكي تفهم آراؤه بشكل صحيح. ولهذا قمت في بداية دراستي بإعطاء معلومات وجيزة عن حياته ومؤلفاته، وبعد ذلك تناولت في ثمانية عناوين بعض آرائه النحوية التي أعتقد أنها قد تكسب وجهات نظر مختلفة لعلم النحو.

المفردات المفتاحية: السامرائي، العربية، النحو، معاني النحو، اللفظ، المعنى.

A. GİRİŞ

İslam dininin temel kaynakları olan Kur'an ve sünnetin doğru bir şekilde anlaşılmasında elbette Arapçanın önemi oldukça büyüktür. Nitekim İslam dininin temel kaynakları da müelliflerinin farklı coğrafyalar ve asırlarda yaşamalarına rağmen Kur'ân'ın dili Arapça ile yazılmıştır. Kaynak kitapların her ne kadar bazıları Türkçeye tercüme edilmiş olsa da Arap Dili ile kaleme alınmış birçok kitap İslam düşünce dünyasına yeni bakış açıları kazandırmaya devam etmektedir. Üstelik tercüme edilen bu kaynak eserlerin doğru bir şekilde anlaşılması için bir nebze de olsa Arapça bilmek gereklidir. Bunun dışında günümüzde yazı ve basın dili olarak canlılığını koruduğu için, dini alanların dışında da Arapça önemini göstermektedir.

Bu yüzden Arapça din dili olması itibariyle hem Müslümanlar hem de İslam ve Arap kültürü hakkında bilgi edinmek isteyenler için İslam'ın ilk günlerinden itibaren önemini korumuş ve öğrenilmeye çalışılmıştır. Yazı hattında Türkçedeki sesli harf niteliğinde olan hareketlerin yazılmamasından dolayı bu hareketleri belirlemede büyük rol oynayan nahiv ilmi ve pratikteki yansıması olan i'râb, bu dilin anlaşılmasında ve öğretiminde büyük bir öneme sahip olmuştur.

Çünkü i'râb sayesinde bulunduğu konumdan dolayı birden fazla manaya gelebilecek olan lafızlardan, konuşmacının ya da yazarın kastettiği doğru mana anlaşılabilir. Örneğin أعطى الرجل الطفل كتابا cümlesi, الرجل kelimesinin merfû okunmasıyla "Adam çocuğa kitap verdi." manasına gelebildiği gibi, الطفل kelimesinin merfû okunmasıyla kelimelerin dizimi değişmeksizin "Çocuk adama kitap verdi." manasına gelebilmektedir. Bu iki manadan birinin belirlenmesini sağlayan ise i'râb olmuştur.

İ'râbın bu işlevinden dolayı Arapçada dil kurallarının iyi bir şekilde bilinmesi büyük önem arz etmiştir. Özellikle İslâm dininin temel kaynakları Kur'ân ve hadis metinlerinde âlimler, kastedilen mananın doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için sıklıkla dilsel tahlillere başvurmuşlardır. Fıkıh, tefsir ve hadis gibi İslam'ın temel ilim dallarındaki birtakım tartışmalar da nahiv ilminde ortaya çıkan tartışmalar ile bağlantı içerisindedir.

Nahiv ilminin bu öneminden, başka bir deyişle ona olan bu ihtiyaçtan dolayı geçmişte olduğu gibi günümüzde de birçok âlim çeşitli eserler kaleme almışlardır. Bu âlimlerden biri de Fâdıl Sâlih es-Sâmerrâî'dir. Nahiv ilmüne ilkökul dönemlerinden itibaren büyük bir aşkla sarılmış alanında profesör olduktan sonra bile bazı meseleler üzerinde yıllarca düşündüğünü belirtmiştir. Nahiv ilmindeki binlerce esere rağmen birçok konunun hala kapalı kaldığını belirtmiş ve bu dilin

ehlinden ellerindeki hazinenin değerini bilmelerini tabiri caizse ona dört bir kolla sarılmalarını istemiştir.

Çalışmamızda bu alana farklı bakış açıları getirdiğini düşündüğümüz Fâdıl Sâlih es-Sâmerâî'nin ilk önce hayatı ve eserleri hakkında bilgi vermeye daha sonra özgün olduğunu düşündüğümüz tartışmalı bazı nahiv meselelerindeki görüşlerini aktarmaya çalışacağız. Sâmerâî'nin bu görüşlerine nahiv ilmiyle ilgili yazdığı eserlerinin arasında derin içeriği ile temeyyüz eden *Me'âni'n-Nahv* adlı eseri kaynaklık edecektir.

B. SÂMERRÂÎ

1. Hayatı

Asıl adı, Fâdıl b. Sâlih b. Hafîl el-Bedrî es-Sâmerâî'dir. El-Bedrî ailesine mensup olan Sâmerâî 1933 yılında Bağdat'ın yaklaşık olarak 125 km kuzey tarafında bulunan Samarra şehrinde dünyaya geldi.¹

Okul hayatına başlamadan önce Samarra şehrinde bir Kur'ân kursuna giden müellif, küçük yaşlarda Kur'ân-ı Kerîm'i hatmetti. Sonraki yıllarda eğitimine devlet okullarında devam eden Sâmerâî 1941 yılında ilkokula başladı. O zamanlar Samarra'da devlet lisesinin olmaması nedeniyle lise eğitimini özel bir okulda tamamladı. Mezun olduktan sonra ilkokulda öğretmenlik yapabilmek için bir yıl süreli bir eğitim kursuna katıldı. Buradan sertifikasını aldıktan sonra 1953 yılında ilkokul öğretmeni olarak atandı.

1957 yılında başladığı Yüksek Öğretmen Okulu Arap Dili Bölümünden 1961 yılında mezun oldu. Daha sonra İbn Cinnî hakkındaki teziyle 1965 yılında Bağdat Üniversitesi Arap Dili Bölümünün ilk yüksek lisans mezunlarından oldu ve aynı yıl mezun olduğu üniversiteye asistan olarak atandı. 1968 yılında doktorasını Mısır'daki Aynu'ş-Şems Üniversitesinin Arap Dili ve Belagatı Bölümünde الدراسات النحوية واللغوية عند الزمخشري "Zamehşerî'de Nahiv ve Dilbilim Araştırmaları" adlı teziyle doktora derecesini elde etti.²

Doktorasını aldıktan sonra 1968 yılında Bağdat Üniversitesi Eğitim Fakültesine tayin oldu. Yetmişli yıllarda ed-Dirâsâtü'l-İslâmiyye el-Mesâiyye Fakültesine dekan olarak atandı. Irak'ta özel üniversiteler kapatılıncaya kadar görevine devam etti. 1979 yılında Kuveyt Üniversitesi'nin Arap dili Bölümünde ders vermeye başladı. Sonra Irak'a döndü ve 1983 yılında Arap dili ile alakalı

¹ www.odabasham.net/الأديب-الداعية-فاضل-السامرائي-107698-تراجم/ (08.06.2019).

² https://www.youtube.com/watch?v=Vua-UKScFEM (08.06.2019).

çeşitli araştırmalar yapan el-Mecma'u'l-İlmiyyu'l-İrâkî adlı kurumda uzman oldu. 1996 yılında bu kurumun aktif üyesi oldu. 1998 yılında emekli oldu. 1999 yılında Basra Körfezi'ne gitti ve oradaki Acmen Üniversitesi'nde bir yıl hoca olarak çalıştı. Daha sonra Şârika Üniversitesi'nde 2004 yılına kadar çalıştı. Ardından çok sevdiği ülkesi Irak'a döndü.³

Sâmerrâî'nin Nahiv ilmine olan sevgisi ilkokul zamanlarında başlamıştır. İleriki yıllarda da bu ilme olan sevgisi daha da artmıştır. Öyle ki bazı nahiv meselelerinde yıllarca düşündüğünü bazısının cevabını bulduğunu bazısının ise cevapsız kaldığını söylemiştir. Mütevazı bir kişiliğe sahip olan Sâmerrâî kitaplarında aktardığı yeni fikirler hakkında: *Yeni bir şey getirdiğimi iddia etmiyorum. Sadece yaptığım okumalarda bu görüşleri belirten birisini bulamadım*, demiştir. Öğrencilerin nahiv ilminden korkmalarını, ellerindeki bu hazinenin değerini bilmelerini istemiştir.⁴

2. Eserleri

a) *Nidâu'r-Rûh*

Sâmerrâî'nin kaleme aldığı ilk kitaptır. Üniversite öğrencilik yıllarında yazdığı bu kitabı akait ile ilgilidir. Allah'ın varlığı ile ilgili konulara değinmektedir.⁵

b) *Nübüvvetü Muhammed mine'ş-Şekki ile'l-Yakîn*

Hz. Muhammed (s.a.v)'in peygamberliğinin doğruluğu ile ilgili kendisinde oluşan şüpheleri giderdikten sonra nübüvvet meseleleri ile alakalı kaleme aldığı eseridir.⁶

c) *Meâni'n-Nahv*

Nahiv ile ilgili yazdığı en hacimli eseridir. Bu kitabında Arapça'da lafızda meydana gelen en ufak bir değişikliğin bile manada nasıl bir etki bıraktığını araştırmıştır. Eserinde daha çok Kur'ân-ı Kerîm'deki ayetleri delil olarak göstermiş ve lafız olarak benzer ayetler arasındaki anlam farklılıklarına değinmiştir. Nahiv ilmini lafız-mana açısından ele alan Sâmerrâî kitabında çoğu

³ www.odabasham.net/الأديب-الداعيةفاضل-السامرائي-107698/ترجم (08.06.2019).

⁴ https://www.youtube.com/watch?v=Vua-UKScFEM (08.06.2019).

⁵ https://www.youtube.com/watch?v=Vua-UKScFEM (08.06.2019); Fâdıl b. Sâlih b. Mehdî b. Halîl el-Bedrî es-Sâmerrâî, *Nidâu'r-Rûh*, Bağdat: Mektebetü'l-Kudüs.

⁶ https://www.youtube.com/watch?v=Vua-UKScFEM (08.06.2019); Fâdıl b. Sâlih b. Mehdî b. Halîl el-Bedrî es-Sâmerrâî, *Nübüvvetü Muhammed mine'ş-Şekki ile'l-Yakîn*, Ammân: Dâru Ammâr, 2010.

zaman tartışmalı nahiv meseleleri hakkındaki görüşlerini belirtmiş kimi zamansa kendisine ait olan yeni görüşleri eserine almıştır.⁷

d) *en-Nahvu'l-Arabî Ahkâm ve Meânî*

Bu eseri de nahiv ilmiyle ilgilidir. *Meânî'n-Nahv* adlı eserinden farklı olarak tartışmalı meselelere girmeden yüzeysel bir şekilde nahiv konularını anlattığı kitabıdır.⁸

e) *Tahkîkât Nahviyye*

Sâmerrâî'nin modern dönemdeki nahivcilerin nahiv ile alakalı bazı yeni görüşlerini çürütmek için yazdığı kitabıdır.⁹

f) *Meânî'l-Ebniyet fi'l-Arabiyye*

Sâmerrâî'nin sarf ilmiyle ilgili kaleme aldığı eseridir. *Meânî'n-nahv* adlı eserinde olduğu gibi bu kitabında da fiillerinin sîğalarını ve bu sîğalara geçme şartlarını şekilsel olarak incelemekle yetinmemiş fiillerin sîğalarını daha çok mana-lafız ilişkisi açısından incelemiştir. Çoğu meselede konuyla ilgili geçmiş âlimlerin görüşlerini de aktarmıştır.¹⁰

g) *es-Sarfu'l-Arabî Ahkâm ve Me'ânî*

Bu eseri de sarf ilmiyle ilgilidir. *Meânî'l-Ebniyeti fi'l-Arabiyye* adlı eserinden daha kapsamlı olmakla birlikte konuları ele alırken geçmiş âlimlerin konu ile ilgili görüşlerine yer vermez.¹¹

h) *el-Cümletü'l-Arabiyye Telîfuhâ ve Aksâmühâ*

Sâmerrâî'nin Arapça'da cümlelerin nasıl oluştuğunu hangi unsurlardan meydana geldiğini anlattığı kitabıdır. Daha çok takdim-tehir ve hazf gibi konulara değinmektedir. Kitabında bunların şartları ve mertebeleri hakkında konuşmaktadır.¹²

---

⁷ Fâdıl b. Sâlih b. Mehdî b. Halîl el-Bedrî es-Sâmerrâî, *Meânî'n-Nahv*, Ammân: Dâru'l-Fikr, 2000.

⁸ Fâdıl b. Sâlih b. Mehdî b. Halîl el-Bedrî es-Sâmerrâî, *en-Nahvu'l-Arabî Ahkâm ve Meânî*, Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2014.

⁹ Fâdıl b. Sâlih b. Mehdî b. Halîl el-Bedrî es-Sâmerrâî, *Tahkîkât Nahviyye*, Ammân: Dâru'l-Fikr, 2001.

¹⁰ Fâdıl b. Sâlih b. Mehdî b. Halîl el-Bedrî es-Sâmerrâî, *Meânî'l-Ebniyet fi'l-Arabiyye*, Ammân: Dâru Ammâr, 2001.

¹¹ Fâdıl b. Sâlih b. Mehdî b. Halîl el-Bedrî es-Sâmerrâî, *es-Sarfu'l-Arabî Ahkâm ve Meânî*, Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2013.

¹² Fâdıl b. Sâlih b. Mehdî b. Halîl el-Bedrî es-Sâmerrâî, *el-Cümletü'l-Arabiyyet Telîfuhâ ve Aksâmühâ*, Ammân: Dâru'l-Fikr, 2007.

i) *el-Cümletü'l-Arabiyyet ve'l-Ma'nâ*

Arapça'da bir cümle için kaç farklı manaya gelebileceğini ya da bir mananın kaç farklı cümle ile ifade edilebileceğini ele aldığı kitabıdır.¹³

j) *İbn Cinnî en-Nahvî*

Sâmerrâî'nin yüksek lisans tezidir. İbn Cinnî'nin (ö. 392/1002) hayatını, eserlerini ve nahiv ilmiyle alakalı görüşlerini sekiz başlık altında incelemiştir. Daha sonra kitap olarak basılmıştır.¹⁴

k) *ed-Dirasetü'n-Nahviyye ve'l-Lüğaviyye 'inde'z-Zemahşerî*

Sâmerrâî'nin doktora tezidir. Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) hayatını, eserlerini ve nahiv ilmiyle alakalı görüşlerini altı başlık altında incelemiştir. Daha sonra kitap olarak basılmıştır.¹⁵

l) *et-Ta'bîru'l-Kur'ânî*

Bu eser, Sâmerrâî'nin uzun yıllar cevabını bulamadığı Kur'an'ın ifade üslubu ile alakalı sorularının sonucunda ortaya çıkmıştır. Kur'an-ı Kerim'deki zikir, hazf, takdim ve tehir gibi konuların üzerinde durmakta ve bunların hikmetlerini anlatmaktadır.¹⁶

m) *Min Esrâri'l-Beyâni'l-Kur'ânî*

et-Ta'bîru'l-Kur'ânî adlı eserine içerik olarak büyük benzerlik göstermekle birlikte tefsir edilen ayetler bakımından daha zengin bir içeriğe sahiptir.¹⁷

n) *Lemesât Beyâniyye fî Nusûs mine't-Tenzîl*

Sâmerrâî'nin *et-Ta'bîru'l-Kur'ânî* adlı eserinde ulaştığı dilbilimsel çıkarımların pratiğe dökülmüş halidir. Bazı surelerin tefsirini içermektedir.¹⁸

¹³ Fâdıl b. Sâlih b. Mehdî b. Halîl el-Bedrî es-Sâmerrâî, *el-Cümletü'l-Arabiyyet ve'l-Ma'nâ*, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2000.

¹⁴ Fâdıl b. Sâlih b. Mehdî b. Halîl el-Bedrî es-Sâmerrâî, *İbn Cinnî en-Nahvî*, Bağdat: Dâru'n-Nezîr, 1969.

¹⁵ Fâdıl b. Sâlih b. Mehdî b. Halîl el-Bedrî es-Sâmerrâî, *ed-Dirasetü'n-Nahviyyet ve'l-Lüğaviyye 'inde'z-Zemahşerî*, Bağdat: Matba'atu'l-İrşâd, 1971.

¹⁶ Fâdıl b. Sâlih b. Mehdî b. Halîl el-Bedrî es-Sâmerrâî, *et-Ta'bîru'l-Kur'ânî*, Ammân: Dâru Ammâr, 2006.

¹⁷ Fâdıl b. Sâlih b. Mehdî b. Halîl el-Bedrî es-Sâmerrâî, *Min Esrâri'l-Beyâni'l-Kur'ânî*, Ammân: Dâru'l-Fikr, 2006.

¹⁸ Fâdıl b. Sâlih b. Mehdî b. Halîl el-Bedrî es-Sâmerrâî, *Lemesât Beyâniyye fî Nusûs mine't-Tenzîl*, Ammân: Dâru. Ammâr, 2003.

o) ‘Alâ Tarîki’t-Tefsîri’l-Beyânî

Lemesât Beyâniyye fî Nusûsin mine’t-Tenzîl adlı eseriyle benzerlik göstermektedir. Fakat bu eserde kısa sureleri ele almıştır.¹⁹

p) Es’ile Beyaniyye fî’l-Kur’ânî’l-Kerîm

Bu eserde Sâmerî TV programlarında kendisine sorulmuş olan dilbilimsel soruların yüz tanesini seçmiş ve cevaplarıyla birlikte yazmıştır.²⁰

q) Belâğatü’l-Kelime fî’t-Ta’bîri’l-Kur’ânî

Sâmerî’nin Kur’ân-ı Kerîm’deki kelimeleri lafız-mana ilişkisi bağlamında incelediği kitabıdır. Ayetlerde bazı kelimelerin özellikle neden tercih edildiğini, aynı fiildeki kıraat farklılıklarının niçin meydana geldiği gibi konulara değinmektedir. Nitekim Sâmerî’ye göre cümledeki herhangi bir değişikliğin manaya etkisi olacağı gibi kelimedeki herhangi bir değişikliğinde manaya etkisi olacaktır.²¹

r) Dirâsetü’l-Müteşâbihi’l-Lafziyye min Âyi’t-Tenzîl fî Kitâbi Mellâki’t-Te’vîl

Müellifin, İbn’z-Zübeyr es-Sekafî’nin *Milâkü’t-te’vîl* adlı eseri üzerine yapmış olduğu incelemeyi içerir.²²

s) et-Tenâsüb beyne’s-Süver fî’l-Müftetah ve’l-Havâtîm

Kitap iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümünde sûrelerin başı ve sonları arasındaki uyum, ikinci bölümde ise bir sûrenin sonu ile kendisinden sonraki sûrenin başı arasındaki uyum incelenmektedir.²³

t) Ebu’l-Berekât İbnü’l-Enbârî ve Dirâsâtühü’n-Nahviyye

Müellifin, Kemâleddin el-Enbârî’nin hayatını, eserlerini ve Arap dili ile ilgili çalışmalarını incelediği kitabıdır.²⁴

---

¹⁹ Fâdıl b. Sâlih b. Mehdî b. Halîl el-Bedrî es-Sâmerî, *‘Alâ Tarîki’t-Tefsîri’l-Beyânî*, Şârika: Câmî’atu’ş-Şârika, 2002.

²⁰ Fâdıl b. Sâlih b. Mehdî b. Halîl el-Bedrî es-Sâmerî, *Es’ile Beyaniyye fî’l-Kur’ânî’l-Kerîm*, Şârika: Mektebetu’s-Sahabe, 2008.

²¹ Fâdıl b. Sâlih b. Mehdî b. Halîl el-Bedrî es-Sâmerî, *Belâğatü’l-Kelime fî’t-Ta’bîri’l-Kur’ânî*, Kahire: Şeriketu’l-‘Âtike, 2006.

²² Fâdıl b. Sâlih b. Mehdî b. Halîl el-Bedrî es-Sâmerî, *Dirâsetü’l-Müteşâbihi’l-Lafziyye min Âyi’t-Tenzîl fî Kitâbi Mellâki’t-Te’vîl*, Ammân: Dâru. Ammâr, 2009.

²³ Fâdıl b. Sâlih b. Mehdî b. Halîl el-Bedrî es-Sâmerî, *et-Tenâsüb beyne’s-Süver fî’l-Müftetah ve’l-Havâtîm*, Beyrut: Dâru İbn Kesir, 2016.

²⁴ Fâdıl b. Sâlih b. Mehdî b. Halîl el-Bedrî es-Sâmerî, *Ebu’l-Berekât İbnü’l-Enbârî ve Dirâsâtühü’n-Nahviyye*, Beyrut: Dâru İbn Kesir, 2015.

C. MÜELLİFİN BAZI NAHİV MESELELERİNE İLİŞKİN CUMHURA MUHALEFET ETTİĞİ GÖRÜŞLERİ

Nahiv tarihi geçmişten günümüze pek çok ekolle karşı karşıya kalmış, birçok mesele farklı bakış açılarıyla ele alınmıştır. Hatta bu bağlamda 'ilmü'l-hilâf diye müstakil bir ilim dâhi ortaya çıkmış ve çeşitli eserler yazılmıştır. Müellifimiz de son dönemde yaşayan bir kişi olarak geçmişteki bazı nahiv meselelerine ilişkin görüşler ortaya koymuştur. Bu başlık altında da müellifin cumhura muhalefet ettiği bazı görüşlerini aktarmaya çalışacağız.

1. Mef'ûl-u Mutlak'ın Kısımları

Mef'ûl-u mutlak, âmilini tevkîd etmek, türünü ya da sayısını açıklamak için getirilen mansûb mastardır.²⁵ Nahivcilere göre mef'ûl-u mutlak المؤكد لعامله "âmilini tekîd eden", المبين لنوعه "türünü açıklayan" ve المبين لعدده "sayısını bildiren" olmak üzere üç kısımdır.²⁶

Bu üç kısma sırasıyla ضرب زيد أحمد ضربا "Zeyd Ahmet'e sağlam vurdu.", ضرب زيد أحمد ضربا خفيفا "Zeyd Ahmet'e hafifçe vurdu." ve ضرب زيد أحمد ضربتين "Zeyd Ahmet'e iki kere vurdu." cümleleri örnek verilebilir.

Nahivcilere göre âmilini tekîd eden mef'ûl-u mutlakta, âmilin hazfedilmesi caiz değildir. Fakat buna rağmen أنت ابني حقا "Sen gerçekten benim oğlumsun." ve سانا بن دينار borcum olduğunu itiraf ediyorum." له علي ألف دينار اعترافا cümlelerinde nahivcilere göre حقا ve اعترافا kelimelerinin âmillerinin hazfedilmesi vaciptir. Cümlelerin aslı أنت ابني حقا ve أحق أنت ابني حقا ve اعترافا له علي ألف دينار اعترافا şeklindedir. Bu iki cümle için nahivciler sırasıyla المأكد لغيره "Müekkidü li gayrihi" ve المأكد لنفسه "Müekkidü li nefsihi" kavramlarını kullanmışlardır.²⁷ Sâmerrâî bu iki kavramın sonradan kullanılmasını çelişki olarak görmüştür. Çünkü müekkid oldukları için mef'ûl-u mutlakın ilk kısmına dahil oldukları kabul edilirse nahivcilerin "Amilin hazfedilmemesi caiz değildir." görüşüne ters düşecektir. Eğer başlı başına yeni iki kısım olduğu düşünülürse bu sefer de başta yapılmış olan ilk taksimat yanlış

²⁵ Ebû Muhammed Bahâüddîn Abdullah b. Abdirrahmân b. Abdillâh b. Akîl el-Hemedânî, *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfyyeti İbn Mâlik*, Kahire: Dâru't-Turâs, 1980, II, s. 169.

²⁶ Ebû Muhammed Bahâüddîn Abdullah b. Abdirrahmân b. Abdillâh b. Akîl el-Hemedânî, *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfyyeti İbn Mâlik*, II, s. 172.

²⁷ Sâmerrâî, *Meâni'n-Nahv*, II, s. 152.

olacaktır.²⁸ Sâmerrâî'ye göre tekîd ile alakalı bu üç kısım المؤكد adı altında bir tek kısımdan oluşmalıdır.²⁹

Bu çelişki dışında Sâmerrâî bu taksimatın mef'ûl-u mutlakın bazı kullanımlarına da şamil olmadığını belirtmiştir. Örneğin إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ اytinde mef'ûl-u mutlak konumunda olan مِثْقَالَ kelimesi yukarıda belirttiğimiz üç kısımdan birine girmemektedir. Buna وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا اyeti de örnek olarak verilebilir. Burada فَتِيلًا kelimesi âmilin miktarını açıklamaktadır. Sâmerrâî'ye göre mef'ûl-u mutlakın tebyîn özelliğini tür ve sayı ile sınırlı tutulmamalı bu iki kısım المبين adlı farklı bir kısımda ele alınmalıdır. Böylelikle bu kısmın altına sadece filin türünü ve sayını açıklayan kelimeler değil ayrıca miktarını ve طعنه سكينًا "Onu bıçakladı." cümlesinde olduğu gibi fiilin hangi alet ile yapıldığını açıklayan öğeler de girebilir.³²

Sâmerrâî mef'ûl-u mutlakın tekîd ve tebyîn dışında fiil manasını ifade etmek için de kullanılabileceğini söyler. Örneğin إقداما يا سعيد "Ey Sait gel!" cümlesinde إقداما mastarı tekîd ifade etmemektedir. Çünkü tekit edeceği bir öğe cümlede bulunmamaktadır. Ayrıca bir tebyîn de bulunmamaktadır. Sâmerrâî'ye göre bu tür üsluplarda mastar fiil manasında kullanılmış olup النائب عن الفعل "Fiilin yerine geçen" adıyla ayrı bir kısımda ele alınması gerekir.³³

Özetle Sâmerrâî'ye göre mef'ûl-u mutlak üç kısımdır:

a) المؤكد "Müekkid"

Bu kısımda mef'ûl-u mutlak sadece âmili değil cümlelerin içeriğini de tekîd etmektedir.

Sâmerrâî bu bağlamda aşağıdaki cümle ve ayetlerde altı çizilmiş olan mef'ûl-u mutlakları örnek vermektedir:³⁴

- ضرب زيد أحمد ضربا "Zeyd Ahmet'e sağlam vurdu."
- أنت ابني حقا "Sen gerçekten benim oğlumsun."
- له على ألف دينار اعترافا "Sana bin dinar borcum olduğunu itiraf ediyorum."

²⁸ Sâmerrâî, *Meâni'n-Nahv*, II, s. 23.

²⁹ *A.g.e.*, s. 153-154.

³⁰ 4/Nisâ 40.

³¹ 4/Nisâ 49.

³² Sâmerrâî, *Meâni'n-Nahv*, II, s. 155-156.

³³ Sâmerrâî, *Meâni'n-Nahv*, II, s. 155-156.

³⁴ Sâmerrâî, *Meâni'n-Nahv*, II, s. 153-154.

- لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمْ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتَّعُوهُنَّ عَلَى الْمَوْسِعِ “Kadınları boşarsanız, onlarla birleşmemiş ve mehir de belirlememiş olursanız, malî bir sorumluluğunuz yoktur. Zengin olan gücüne göre, eli darda olan da gücüne göre onlara makul ve gönül alıcı bir şeyler versin. İyiler için bu bir borçtur.”³⁵

Ayette Allah’ın emriyle belirtilen şartların gerçekleşmesi durumunda kadının makul ve gönül alıcı bir şeyler alması onun bir hakkı olmuştur. Bu hakkın belli olmasının ardından *حقا* mastarı getirilerek bu durum tekîd edilmiştir.³⁶

- إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةُ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَغَدَاً عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْفُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِنِعْمَةِ اللَّهِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ “Allah, kendi yolunda çarpışırken öldüren ve öldürülen müminlerin canlarını ve mallarını, karşılığında cennet vermek üzere satın almıştır. Bu, Allah’ın Tevrat’ta, İncil’de ve Kur’ân’da yer almış gerçek bir vaadidir. Kim Allah’tan daha fazla sözüne bağlı olabilir! O halde yaptığınız bu alışverişten ötürü sevinin. İşte büyük bahtiyarlık da budur.”³⁷

Ayette Allah kendi yolunda cihat edenlere cenneti müjdelemiştir. Bu da Allah’tan bir *وعد* “söz” mesabesindedir. Bu sözün belli olmasından sonra *وعدا* mastarı getirilerek bu anlam tekîd edilmiştir.³⁸

- وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسِبُهَا جَمَادَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ صُنِعَ اللَّهُ الَّذِي أَنْتَقَنَ كُلَّ شَيْءٍ إِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ “Dağları görür, onların durduğunu sanırsın; oysa bulutlar gibi hareket ederler. Bu, her şeyi sapasağlam yapan Allah’ın sanatıdır. Şüphesiz ki O, yaptıklarınızdan tamamıyla haberdardır.”³⁹

Dağların Allah tarafından yaratıldığı aşıkardır. Ayetin içeriğinden bu gerçek hatırlanıp akla gelmektedir. Bu gerçeği tekîd etmek için de hemen ardından *صنع* mastarı gelmiştir.⁴⁰

³⁵ 2/Bakara 236.

³⁶ Sâmerrâî, *Meâni'n-Nahv*, II, s. 153.

³⁷ 9/Tevbe 111.

³⁸ Sâmerrâî, *Meâni'n-Nahv*, II, s. 153.

³⁹ 27/Neml 88.

⁴⁰ Sâmerrâî, *Meâni'n-Nahv*, II, s. 153.

b) المبين “Mübeyyin”

Bu kısımda ise mef’ûl-u mutlak, fiilin sadece türünü ve sayısını açıklamakla kalmayıp fiil ile ilgili herhangi bir açıklamada bulunabilir.

Aşağıdaki cümle ve ayetlerde bulunan mef’ûl-u mutlaklar bu kısma örnektir:⁴¹

- إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ “Şüphesiz Allah zerre kadar haksızlık etmez.”⁴²
- وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا “... kendilerine kıl kadar zulmedilmez.”⁴³
- فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً “...seksen sopa vurun.”⁴⁴
- طَعَنَهُ سِكِّينًا “Onu bıçakladı.”

c) النائب عن الفعل “Fiil Yerine Kullanılan”

Bu kısımdan olan mef’ûl-u mutlaklar tevkîd ya da tebyîn ifade etmek için değil sadece fiil manasını ifade etmek için kullanılmıştır.

Aşağıdaki cümlelerde bulunan mef’ûl-u mutlaklar bu kısma örnektir:⁴⁵

- إِقْدَامًا يَا سَعِيدَ “Ey Sait gel!”
- إِكْرَامًا الضَّيْفِ “Misafire ikram et.”

2. Mef’ûl-u Fih’in Kısımları

Mef’ûl-u fih, fiilin meydana geldiği zamanı ya da mekânı belirten isimdir. Nahivcilere göre bir ismin mef’ûl-u fih olabilmesi için fi harf-i cerinin manasını içermesi gerekmektedir.⁴⁶ Aksi takdirde cümlede farklı bir konuma sahip olur. Örneğin الجامعة صباحا “Üniversiteye sabahleyin gittim.” cümlesinde صباح kelimesi mef’ûl-u fih konumundadır. Çünkü cümlede صباح kelimesinden önce fi harf-i ceri takdir edilebilmekte ve cümle ذهبت إلى الجامعة “Sabah vaktinde üniversiteye gittim.” manasına gelmektedir. Fakat صباح günün ilk kısmıdır.” cümlesinde صباح kelimesine fi harf-i ceri takdir edilememektedir. Zira burada صباح kelimesi mübteda konumundadır.

⁴¹ Sâmerî, *Meâni’n-Nahv*, II, 154-156.

⁴² 4/Nisâ 40.

⁴³ 4/Nisâ 49.

⁴⁴ 24/Nur 4.

⁴⁵ Sâmerî, *Meâni’n-Nahv*, II, s. 156-159.

⁴⁶ Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, Kahire: Dâru’l-Me’ârif, II, s. 242.

Sâmerrâî aşağıdaki ayetlerde de gün kelimesinin zarf anlamında olmadığını söyler:⁴⁷

- *“وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا”* “Öyle bir günden korkun ki, o gün kimse başkası için bir şey ödeyemez.”⁴⁸
- *“وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ”* “Onları, gaflet içinde bulunup iman etmezlerken işin bitirileceği o pişmanlık günüyle uyar.”⁴⁹
- *“إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ”* “Allah’ın yolundan sapanlar için hesap gününü unutmaları sebebiyle şiddetli bir azap vardır.”⁵⁰

Mef’ûl-u fih konumunda olan kelimeler, fiili bir zaman ya da mekân ile sınırlandırdığı için الطرف “zarf” diye de isimlendirilmektedir. Nitekim “zarf” kelimesi Arapçada الوعاء “kap” manasına gelmektedir. Mef’ûl-u fih kapların cisimleri belirli bir hacimle sınırlandırması gibi fiilleri belirli zaman ve mekân ile sınırlandırdığı için kendisine bu isim de verilmiştir.⁵¹

Sâmerrâî ise nahivcilerde kabul görmüş görüşün aksine bütün zarflarda في harf-i cerinin takdir edilemeyeceğini aksi takdirde bunun bir takım anlam değişikliklerine yol açacağını söylemektedir.⁵² Ona göre يَوْمٌ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ “Her biri kendine bin yıl ömür verilsin ister”⁵³ ayetinde في takdiri yapılamamaktadır. Çünkü في harf-i cerinin takdiri ile fiilin tamamlanma süresi ifade edilmiş olunacaktır. Örneğin عمرت الدار في سنتين “Evi iki yılda tamir ettim” manasına gelmektedir. Ayette kastedilen mana ise bu değildir.

⁴⁷ Sâmerrâî, *Meâni'n-Nahv*, II, s. 156-159.

⁴⁸ 2/Bakara 48. Ayette يوم kelimesine mef’ûl-u bih konumundadır. Çünkü في harf-i ceri takdir edilecek olsa mana يوم اتقوا في يوم “Bir günde korkun.” şeklinde değişir ki bu da siyaka uygun değildir.

⁴⁹ 19/Meryem 39. Bu ayette de يوم kelimesi mef’ûl-u bih konumundadır. Fakat في harf-i cerinin takdiriyle mana يوم الخسرة “Pişmanlık gününde uyar.” olacak şekilde değişecektir. Bu anlam ise Kur’ân’-ı Kerim’in bütünlüğüne uymamaktadır. Nitekim peygamberler uyarılarını ölümden önce dünya hayatındayken yaparlar.

⁵⁰ 38/Sâd 26. Bu ayette de yine aynı sebeplerden dolayı يوم kelimesi mef’ûl-u bih konumundadır.

⁵¹ Ebu’l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. Alî b. Yaîş b. Muhammed el-Esedî el-Halebî İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufassal* Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001, I, s. 422.

⁵² Sâmerrâî, *Meâni'n-Nahv*, II, s. 181.

⁵³ 2/Bakara 96.

Sâmerrâî bu nedenle zarfın sadece في harf-i cerinin takdir edilebildiği isimler olmadığını ve aşağıda aktaracağımız şekilde üç kısımda incelenmesi gerektiğini söyler:

a) في Harf-i Cerini İçeren Zarflar

Bu kısımdaki zarflar fiili bir nevi belirli bir zaman ya da konum ile sınırlamakta ve kendilerine في “fi” harf-i cerinin takdiri yapılabilmektedir. Sâmerrâî’ye göre nahivcilerin zarf ile kastettikleri öge sadece bu kısma dâhildir. Aşağıdaki cümle ve ayetler bu kısma örnek olarak verilebilir:

- سافرت يوم الجمعة “Cuma günü yolculuk yaptım.”
- وقفت أمام المرأة “Aynanın önünde durdum.”
- أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ أَنَّهُمْ إِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ “Kendilerinden önce nice nesilleri helâk ettiğimizi; onların artık kendilerine dönmeyeceklerini görmediler mi?”⁵⁴
- أَلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ “O gün biz onların ağızlarını mühürleriz. Elleri bize konuşur, ayakları da kazandıklarına şahitlik eder.”⁵⁵

b) Müddet İfade Eden Zarflar

Bu kısımdaki zarflara ise في “fi” harf-i cerinin takdiri yapılmamış yani fiil belirli bir zaman ya da konum ile sınırlandırılmamıştır. Bu tür zarflar cümlede fiilin müddetini ifade etmek için kullanılmıştır.

Sâmerrâî bu konuyla ilgili aşağıdaki ayetleri örnek vermektedir.⁵⁶

- يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرَ أَلْفَ سَنَةٍ “Her biri kendine bin yıl ömür verilsin ister.”⁵⁷
- سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَتَمَازِينَهَا أَيَّامٍ “Allah, onu kesintisiz olarak yedi gece, sekiz gün onların üzerine musallat etti.”⁵⁸
- قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ كَمْ لَبِئْتُمْ قَالُوا لَبِئْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ “İçlerinden biri: ‘Ne kadar kaldınız?’ dedi. (Bir kısmı) ‘Bir gün, ya da bir günden az’, dediler.”⁵⁹

⁵⁴ 36/Yasin 31.

⁵⁵ 36/Yasin 65.

⁵⁶ Sâmerrâî, *Meâni'n-Nahv*, II, s. 181-182.

⁵⁷ 2/Bakara 96.

⁵⁸ 69/Hâkka 7.

⁵⁹ 18/Kehf 19.

Sâmerrâî'ye göre ayette *يوما* kelimesine *في* harf-i ceri takdîr edilmesi durumunda *يوما* kelimesi fiilin meydana gelme süresini ifade etmiş olacaktır. Bu durumda *في* harf-i ceri, zamanın bir kısmını ya da hepsini kapsayabilmektedir.⁶⁰

Zamanın bir kısmını kapsayan *في* harf-i ceri için *أُتيت يوم الجمعة* “Cuma günü geldim” cümlesini örnek verebiliriz. Bu cümlede kastedilen anlam; gelme fiilin meydana gelmesinin Cuma gününün bütünü kapsadığı değil, kişinin Cuma gününün içinde herhangi bir vakitte geldiğidir.

Zamanın hepsini kapsayan *في* harf-i ceri için de *بنيت الدار في خمسة أيام* “Evi beş günde inşa ettim” cümlesini örnek verebiliriz. Bu cümlede kastedilen anlam inşa etme fiilinin beş günlük sürenin belli bir vaktinde meydana geldiği değil, beş günlük sürenin tamamında meydana geldiğidir.

Yukarıdaki ayette ise Sâmerâî'ye göre *لَيْث* fiilin meydana gelme süresi ifade edilmemektedir. Fiil zaten meydana gelmiştir. *يوما* kelimesi ise meydana gelen bu fiilin ne kadar süreceğini ifade etmektedir. Bu nedenle Sâmerâî *يوما* kelimesine *في* takdîrini uygun görmemektedir. Benzer durum yukarıdaki diğer ayetler için de söz konusudur.

c) Tekerrür İfade Eden Zarflar

Bu kısımdaki zarflar ise fiili ne belirli bir zaman ya da konum ile sınırlamakta ne de fiilin müddetini ifade etmektedir. Cümlede fiilin hangi zamanlarda ya da konumlarda tekrar ettiğini ifade etmek için bulunurlar. Aşağıdaki cümle ve ayet bu kısma örnek olarak verilebilir:

- *فعلت هذا سبعة أيام* “Bunu yedi gün de yaptım.”
- *وَأَنَا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ* “*Hâlbuki biz, göğün bazı yerlerinde gayb haberlerini dinlemek için otururduk.*”⁶¹

Yukarıdaki ayette fiil bir kere meydana gelmemiştir. Ayetteki *مَقَاعِد* kelimesi *mef'ûlun fih olup* fiilin farklı yerlerde tekerrür ettiğini ifade eder. Benzer bir kullanıma *جلست ثلاثة مجالس* “Üç yerde oturdum.” cümlesini örnek verebiliriz. Bu cümlede kişi üç yerde aynı anda oturduğunu değil, aksine bu üç yerde oturma fiilinin farklı zamanlarda tekerrür ettiğini ifade etmektedir.

فعلت هذا سبعة أيام cümlesinde ise zarf konumunda olan kelimeye *في* harf-i cerinin takdir edilmesi halinde cümle “Bunu yedi günde yaptım.” manasına gelecektir. Fakat cümlede kastedilen mana eylemin yedi günün her birinde meydana geldiğidir.

⁶⁰ Sâmerâî, *Meâni'n-Nahv*, II, s. 182-183.

⁶¹ 72/Cin 9.

3. Mef'ûl-u Leh'de Zorunlu Olmayan Şartlar

Mef'ûl-u leh fiilin meydana geliş sebebini açıklayan mastardır.⁶² Örneğin اذهب إلى الجامعة طلبا للعلم “İlim öğrenmek için üniversiteye gidiyorum.” cümlesinde طلبا mastarı gitme eyleminin sebebini açıkladığı için mef'ûl-u leh konumundadır.

Mef'ûl-u leh'i, mef'ûlun leh konumunda olan mastarın, fiilin meydana gelmesinden önce mevcut olup olmamasına göre ikiye ayırmak mümkündür.⁶³

Mef'ûlun leh konumunda olan bu mastar, fiilin meydana gelmesinden önce mevcut ise “neden” mevcut değil ise “gaye” bildirir. Örneğin ضربت ابني تأديبا “Çocuğuma terbiye amacıyla vurdum.” şeklindedir. Çünkü mef'ûlun leh konumunda olan terbiye mastarı, vurma eyleminin meydana geldiği esnada mevcut değildir; vurma eyleminden sonra mevcut olması amaçlanmaktadır. Fakat عض إصبعه ندما cümlesine “neden” bildirecek şekilde mana vermek gerekir. Çünkü mef'ûlun leh konumunda olan pişmanlık mastarı, ısırma eylemi meydana gelmeden önce mevcuttur; bir daha mevcut olması amaçlanamaz. Bu nedenle cümle “Pişman olmak amacıyla parmaklarımı ısırdı.” manasına değil, “Pişman olduğu için parmaklarımı ısırdı.” manasına gelmektedir. Nahivcilere göre mef'ûl-u lehin mansûb olabilmesi için birtakım şartlar bulunmaktadır. Bu şartlar şunlardır:

- Mastar olması gerekir. Eğer sebep bildiren kelime mastar değilse mansûb olmaz. Mesela “Zeyd için bunu aldım.” cümlesinin Arapçadaki karşılığı اشتريت هذا لزيد şeklindedir. Burada “Zeyd” kelimesi mastar olmadığı için mansûb olmaz. ل “li” harf-i ceri ile birlikte kullanılır.
- Ta'lîl ifade etmesi gerekir.
- Fiil ile aynı zamanda birleşmeleri gerekir. Mesela أتيت اليوم إكراما له غدا “Yarın onu ağırlamak için bugün geldim.” cümlesi bu şart gereği doğru değildir. Çünkü gelmek eylemi bugün, ağırlama eylemi ise yarın olacaktır.
- Fiilin fâili ile mef'ûl-u lehin fâili aynı olmalıdır. Örneğin جاء خالد إكراما “Halit, Muhammet kendisine ikram etsin diye geldi.” cümlesi doğru değildir. Çünkü fiil ile mastarın fâilleri farklı kişilerdir.⁶⁴

⁶² Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, II, s. 242.

⁶³ Sâmerrâî, *Meâni'n-Nahv*, II, s. 229.

⁶⁴ Ebû Muhammed Bahâüddîn Abdullah b. Abdirrahmân b. Abdillâh b. Akîl el-Hemedânî, *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, Kahire, Dâru't-Turâs, 1980, II, s.186.

Bazı nahivcilere göre kalbî bir fiil de olması gerekir. Örneğin جئت قتلًا للكافر “Katili öldürmek için geldim.” cümlesi yanlış bir cümledir. Çünkü قتل fiili kalbî bir fiil değildir.⁶⁵

Sâmerrâî ise yan öge olup ta'lîl ifade eden bütün mastarların mef'ûl-u leh olabileceğini diğer şartların ise tartışmaya açık olduğunu söyler.⁶⁶

Ona göre aşağıdaki şartların bulunması mef'ûl-u leh için zorunlu değildir:

a) Fiil ile Aynı Zamanda Birleşmesi

Mef'ûl-u lehin fiil ile aynı zamanda olmasını şart koşmayan Sâmerrâî'ye göre Mec'ûl-u leh cümlesinde “gitme” ve “eda” fiillerinin farklı zamanlarda olmasına rağmen mastarın mansûb olmasında bir sakınca yoktur. Aşağıdaki ayetlerde bulunan mef'ûl-u lehler bu kullanıma örnek olarak verilebilir:

- “Daha önce insanlara doğru yolu göstermek üzere Tevrat ve İncil’i indirmişti; furkanı da indirdi.”⁶⁷
- “Ey Muhammed! De ki: “Ruhu’l-Kudüs (Cebrail), inananların inançlarını sağlamlaştırmak, Müslümanlara doğru yolu göstermek ve onlara bir müjde olmak üzere Kur’an’ı Rabbinden hak olarak indirdi.”⁶⁸

Sâmerrâî'ye göre yukarıdaki ayetlerde önce inzal “indirme” gerçekleşmiş daha sonra insanların hidayete ermiştir.⁶⁹

b) Fiilin Fâili ile Mef'ûl-u Leh'in Fâilinin Aynı Olması

Sâmerrâî bu şartı mef'ûl-u leh için zorunlu görmez. Ona göre fiil ile fâili farklı olmasına rağmen bir mastar mef'ûl-u leh olabilir. Aşağıdaki ayetlerde bulunan mef'ûl-u lehler bu kullanıma örnek olarak verilebilir:

- “Ama onlara uyarıcı gelince bu sadece (haktan) uzaklaşmalarını arttırdı. Çünkü yeryüzünde büyüklük taşıyor ve kötülük tuzakları kuruyorlardı.”⁷⁰

⁶⁵ Necmü'l-Eimme Radıyyüddîn Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdî el-Garavî es-Semnâkî er-Radî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-Kâfiye*, Libya: University of Benghazi, 1975, I, 510-511.

⁶⁶ Sâmerrâî, *Meâni'n-Nahv*, II, s. 225.

⁶⁷ 3/Âl-i İmrân 3-4.

⁶⁸ 16/Nahl 102.

⁶⁹ Sâmerrâî, *Meâni'n-Nahv*, II, s. 225-226.

⁷⁰ 35/Fâtur 42-43.

- تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا جَزَاءَ لِمَنْ كَانَ كُفِرَ “İnkâr edilmiş olana (Nuh'a) bir mükâfat olmak üzere gemi, gözlerimizin önünde akıp gidiyordu.”⁷¹

Ona göre ilk ayette زاد fiilinin faili uyarıcı iken استكبارا mastarının fâili kafirlerdir. İkinci ayette ise تجري fiilinin fâili gemi iken جزاء mastarının fâili Allah'tır.⁷²

Ayrıca Sâmerriâî mef'ûl-u leh in kalbî bir fiil olmasını zorunlu olmadığını da söylemektedir. Örneğin هذا إطفاء لنار الفتنة “Bunu fitne ateşini söndürmek için yaptım.” cümlesinde إطفاء mastarı kalbî bir fiil olmamasına rağmen mef'ûl-u leh olarak mansûb olabilir. Aşağıdaki ayetlerde bulunan mef'ûl-u lehler bu kullanıma örnektir:

- قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَاءً عَلَى اللَّهِ “Beyinsizlikleri yüzünden bilgisizce çocuklarını öldürenler, Allah'ın kendilerine verdiği rızık -Allah'a iftira ederek- haram sayanlar, mutlaka ziyan etmişlerdir.”⁷³
- وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَّبَعُهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدُوًّا “Biz, İsrailoğullarını denizden geçirdik. Ama Firavun ve askerleri zulmetmek ve saldırmak üzere onları takip etti.”⁷⁴

Yukarıdaki ayetler افتراء، بغيا ve عدوا mastarları kalbî bir fiil olmamasına rağmen Sâmerriâî'ye göre mef'ûl-u leh konumundadır.⁷⁵

4. Özel İsm in Asıl Manasına Gönderme Yapılması

Arapçada kimi zaman aslı sıfat olan özel isimlerin başına ال (lâmu't-ta'rif) getirilerek asıl manasına gönderme yapılabilmektedir. Örneğin adı حسن “Hasan” olan birisinin aynı zamanda güzel oluşuna dikkat çekmek için الحسن “el-Hasan” diye seslenilebilir. Kaynaklarda özel ismin asıl manasına bu şekilde gönderme yapılmasına لمح الأصل “lemhu'l-asıl” denilmektedir.⁷⁶ Fakat nahivcilere göre bu

⁷¹ 54/Kamer 14.

⁷² Sâmerriâî, *Meâni'n-Nahv*, II, s. 225-226.

⁷³ 6/En'âm 140.

⁷⁴ 10/Yûnus 90.

⁷⁵ Sâmerriâî, *Meâni'n-Nahv*, II, s. 227.

⁷⁶ Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, s. 431; Ebü'l-İrfân Muhammed b. Alî es-Sabbân el-Mısırî, *Hâşiyeti's-Sabbân*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye: Beyrut, 1997, I, s. 267; İbn Akîl, Ebû Muhammed Bahâüddîn Abdullah b. Abdirrahmân b. Abdillâh b. Akîl el-Hemedânî, *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfıyyeti İbn Mâlik*, Kahire: Dâru't-Turâs, 1980, I, 185; Radî, *Şerhu'r-Radi 'ale'l-Kâfiye*, I, s. 368.

kullanım kıyasî değil semâî'dir. Örneğin محمد , صالح ve معروف gibi özel isimlerde böyle bir kullanım uygun değildir.⁷⁷

Sâmerrâî ise böyle bir kullanımı ال alabilen bütün özel isimlerde yapılabileceğini uygun görmektedir. Örneğin adı محمود olan birisinin insanlar arasında övülen birisi olduğuna adıyla birlikte gönderme yapılmak isteniyorsa, ona المحمود diye seslenilebilir. Bu kullanım ona göre semâî değil kıyâsîdir.⁷⁸

5. Elif-Lâm Takısının İsm-i Mevsul Olup Olmaması

Nahivcilerin ekseriyetine göre ism-i fâil ve ism-i mefûl gibi sarîh sıfatlara gelen elif-lâm takısı lââm-ı tarif değil ism-i mevsuldür. Bu nedenle القادم خالد “Gelen Hâlit'tir.” cümlesindeki elif-lâm takısının “الذي قدم خالد” cümlesindeki الذي gibi bir ism-i mevsûl olduğunu belirtmişlerdir. Bu görüşü savunan nahivcilerin delilleri ise şunlardır:

- قد أفلح المتقي ربه cümlesinde olduğu gibi elif-lâm takısına bir zamirin dönmesi.
- Eğer elif-lâm takısı söylenildiği gibi lââm-ı tarif olsaydı bu isimler fiil gibi amel edemezdi. Çünkü harfler isimlere hastır ve onları fiile benzemekten uzaklaştırırlar.
- ما أنت بالحكم الذي ترضى عن حكومته cümlesinde olduğu gibi elif-lâm takısının fiilin başına gelmesi.⁷⁹ Cümlelerin manası ما أنت بالحكم الذي ترضى عن حكومته “Sen hükümüne razı olunacak birisi değilsin.” şeklindedir. ترضى fiiline getirilen elif-lâm takısı الذي gibi ism-i mevsûldür.

Sâmerrâî ise sarîh sıfatlara gelen elif-lâm takısının da lââm-ı tarif olduğunu savunan görüşü daha doğru bulmuş ve bu görüşü şu delillerle desteklemiştir:

- Elif-lâm takısının i'râb edilmemesi onun harf olduğunu gösterir. Eğer isim olsaydı i'râb edilmesi gerekirdi.
- Harfin sarîh sıfatın fiil gibi amel etmesine engel olacağına dair getirdikleri delil yanlıştır. Çünkü harf-i nidâ ismin özelliklerinden olmasına rağmen sarîh sıfatları يا طالعا جبلا cümlesinde olduğu gibi fiil gibi amel etmekten engellemezler.

⁷⁷ Ebü'l-Velîd Zeynüddîn Hâlid b. Abdillâh b. Ebî Bekr el-Vakkâd el-Ezherî, *Şerhut't-Tasrih a'lâ't-Tavdih*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2000, I, s.

⁷⁸ Sâmerrâî, *Meâni'n-Nahv*, I, s. 85.

⁷⁹ Ebü Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Mısrî, *Muğni'l-Lebîb 'an Kütübi'l-E'ârîb*, Dımeşk: Dâru'l-Fıkr, 1985, s. 71-72.

- قد أفلح المتقي ربه cümlesinde zamirin dönmesiyle alakalı getirilen delil de yanlıştır. Çünkü buradaki zamir elif-lâm takısına değil ما متق ربه مضیع cümlesinde olduğu gibi mahzûf bir mevsûfa ya da sıfatın kendisine dönmektedir.
- ما أنت بالحكم الترضى حكومته cümlesindeki elif-lâm takısı ism-i mevsul olmakla birlikte isimlere gelenden farklı bir edattır. Benzer durum kâfu't-teşbihde de mevcuttur. Kâfu't-teşbih kimi zaman harf kimi zaman ise isim olabilmektedir.⁸⁰ Örneğin ... يَضْحَكَنَّ عَنْ كَأَلْبَرِدِ بِبَيْضٍ ثَلَاثٌ كِنَعَاجٍ جُمٍ ... “Erimiş kar gibi dişleriyle gülüyor, ceylan gibi üç güzel.” cümlesinde ك “kâf” kendisine harf-i cer geldiği için مثل gibi isimdir.⁸¹

6. Şibh-i Cümle Olarak Gelen Haberde Yapılacak Olan Takdîr

İsim cümlesinde haber müfret, cümle ve şibh-i cümle olmak üzere üç türdür. Arapçada cümle isim cümlesi ve fiil cümlesi olmak üzere iki çeşit olduğu için de haberin dört farklı şekilde gelebileceği de söylenebilir. Bunlara sırasıyla şu cümleler örnek verilebilir:

- Müfret: السيرة جميلة “Araba güzeldir”
- İsim Cümlesi: الطالب سيارته جميلة “Öğrencinin arabası güzeldir.”
- Fiil cümlesi: الطالب يذهب إلى البيت “Öğrenci eve gidiyor”
- Şib-i Cümle: الطالب في البيت “Öğrenci evdedir.”

Haberin şibh-i cümle olarak gelmesi durumunda nahivcilerin çoğu sabit bir takdire gitmişlerdir. Bir kısım nahivciler كان ya da استقر fiillerinden birini, başka bir kısım nahivciler ise كائن ya da مستقر isimlerinden birini takdir etmişlerdir. Bazı nahivciler ise şib-i cümlelerin takdire ihtiyaç olmadan başlı başına bir kısım olduğu söylemişlerdir. Fiil takdir edenlere göre şibh-i cümle zarf ya da mecrûr isim olarak gelmekte olup bu iki durumda da asıl amil fiildir. İsim takdir edenlere göre ise haberde asıl olan isim olmasıdır bu yüzden de ismin takdir edilmesi gerekir. Kûfeliler ise şibh-i cümlede bir takdire ihtiyaç olmadığını söylemişlerdir. Onlara göre haber mübtedanın zatından farklı bir şey ise mansûb kendi zatı ise merfûdur.⁸² Örneğin الكتاب فوق الطاولة “Kitap masanın üzerindedir.” cümlesinde فوق kelimesi mansûbtur; çünkü üst kelimesi kitabın zatına yani hakikatine dair bir bilgi vermemekte, konumuna dair bir bilgi vermektedir. Fakat الكتاب مفيد “Kitap

⁸⁰ Sâmerî, *Meâni 'n-Nahv*, I, s. 128-129.

⁸¹ İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufassal*, IV, 502.

⁸² Radî, *Şerhu'r-Radiyye ale'l-Kâfiye*, I, s. 243-246.

faydalıdır.” cümlesinde faydalı kelimesi kitabın zatı yani hakikati hakkında bilgi vermektedir.

İbn Akîl ise böyle durumlarda sabit bir takdirin yapılmasından ziyade kastedilen zamana göre bir takdirin yapılmasını uygun görür. Örneğin الطالب في البيت cümlesinde eğer kastedilen haberin geçmişte vuku bulmasıysa mazi bir fiil şimdiki ya da gelecek zamanda vuku bulmasıysa muzârî bir fiil takdir edilmelidir. Bu zamanlardan herhangi biri bilinmiyorsa o zaman isim takdir edilebilir. Çünkü isim her ne kadar daha çok muzârî fiil manasında olsa da üç zaman da delalet edebilir.⁸³

Sâmerî ise İbn Akîl'in görüşüne benzer bir görüş söylemektedir. Ona göre hudûs manası kastediliyorsa uygun bir zamana göre fiil takdir edilir. Ama subût manası kastediliyorsa isim takdir etmek gerekir. Örneğin الطالب في البيت cümlesinde fiil takdir edilebilir ama الحمد لله cümlesinde isim takdir etmek gerekir. Çünkü hamd belli bir zamanda değil her zaman Allah'a aittir.⁸⁴

7. عسى Fiilinden Sonra Gelen أن Harfinin İ'râbı

Recâ fiillerinden olan عسى isim cümlelerine gelmekte olup haberi istisnâî durumlar hariç muzârî fiil olarak alır. Çoğunlukla عسى fiilinin haberinde bulunan muzârî fiil başına عسى زيد أن يذهب “Umulur ki Zeyd gider.” cümlesinde olduğu gibi أن harfini alır. Muzârî fiilin başında bulunan bu أن harfinin i'râbı hakkında nahivcilerin temelde iki farklı görüşü vardır.

Nahivcilerin çoğunluğu buradaki أن harfinin mastar eki olduğunu söylemiştir. Fakat mastarlar ile zatlar hakkında bilgi verilemez. Örneğin زيد أن يذهب “Zeyd gitmektir.” şeklinde bir cümle kurulamaz; çünkü Zeyd zamandan bağımsız bir fiil olamaz. Bu nedenle bu görüşü savunan alimler farklı tevillerde bulunmuşlardır. Bu teviller şu şekildedir:⁸⁵

- عسى زيد أن يذهب ya da عسى حال زيد أن يذهب şeklinde uygun bir muzâf takdîr edilir.
- Mübalağa amacıyla mastarlar ile zatlar hakkında haber verilebilir.
- قراب manasının tazmîni ile أن li yapı mef'ûlun bih kabul edilir. Örneğin عسى زيد أن يذهب cümlesi bu tazmîn ile “Umulur ki Zeyd kalkmaya yaklaşmıştır” manasına gelir ve cümledeki أن li yapı mef'ûn bih konumunda olur.

⁸³ İbn Hişam, *Muğni'l-Lebib 'an Kütübi'l-E'arib*, s. 585.

⁸⁴ Sâmerî, *Meâni'n-Nahv*, I, s. 189-190.

⁸⁵ Sabbân, *Hâşiyetü's-Sabbân*, I, s. 382-383.

- قُرب fiilinin tazmîni ile أن li yapı قُرب fiilinin fâili kabul edilir. عسى ise tam fiil olup قُرب fiili ile başlayan cümle عسى fiiline gelen fâilin bedel-i iştimâli kabul edilir. Bu tevîl ile عسى زيد أن يقوم cümlesi “Umulur ki Zeyd’in ayağa kalkması yakındır.” manasına gelir.
- Tevile gerek yoktur mastarlar ile zatlar hakkında haber verilebilir.

Nahivcilerin bir kısmı ise buradaki أن harfinin mastar eki değil سوف ve س harfleri gibi istikbal ifade etmek için geldiğini söylemiştir.⁸⁶

Sâmerrâî ikinci görüşü daha doğru bulmuştur. Çünkü عسى fiilinin haberinin başında zaman zaman أن harfi gelmemektedir. Ona göre bunun nedeni istikbal manasının kastedilip kastedilmemesiyle alakalıdır. Eğer haberin hemen meydana gelmesi umut ediliyorsa أن harfi getirilmez. Gelecekte olması umut ediliyorsa ise getirilir. Genellikle de umut edilen şeylerin hemen gerçekleşmesi istenildiğinden dolayı أن harfi عسى fiili ile nadir kullanılır.⁸⁷

D. SONUÇ

Sâmerrâî küçük yaşlardan itibaren Arapçayı çok sevmiş, onun yapı taşlarından biri olan nahiv ilmine ise ayrı bir önem vermiştir. Gençlik yıllarında bazı itikâdî zedelenmeler yaşamış fakat ilme ve araştırmaya olan sevgisi ile aklındaki dine karşı olan şüphelerden kurtulmuştur.

Nahiv ilmine şekilsel yaklaşmayı kabul etmemiştir. Ona göre nahiv ve sarf ilimleri şekil odaklı olduğu kadar mana odaklı da olmalıdır. Telif ettiği kitapların çoğunda da zaten bu görüşünü vurgulamıştır.

Sâmerrâî nahiv ilmine yeni bir bakış açısı getirmeye çalışmış ve farklı görüşlerde bulunmuştur. Bu görüşlerden bazısı özgün olmakla birlikte çoğunluğu önceki âlimlerin görüşlerini daha net bir şekilde açıklama yönünde olmuştur. Herhangi bir tercihte bulunurken yapmış olduğu tercihin nedenini delilleriyle birlikte açıklamıştır.

Bir meseleyi ele alırken geçmiş âlimlerin görüşlerini aktarmış daha sonra kendi görüşünü belirtmiştir. Görüşlerini desteklemek için çoğunlukla Kur’ân ayetlerinden istişhâd yapmış ve konuları lafız-mana ilişkisi bağlamında ele almıştır.

---

⁸⁶ İbn Yaîş, *Şerhu’l-Mufasssal*, IV,476; Ebü’l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh el-Enbârî, *Esrâru’l-Arabîyye*, Dâru’l-Erkâm Bin Ebî Erkam: Beyrut, 1999, s. 109.

⁸⁷ Sâmerrâî, *Meâni’n-Nahv*, I, 268.

Getirdiği yeni görüşler ile nahiv ilmine aralarında nahivsel farklılıkların bulunduğu cümlelerin birbiri ile aynı manada olamayacağı; ancak müradif olabileceği bakış açısını kazandırmıştır. Ona göre nahiv ilminin alanlarından biri de birbirine anlamca müradif olan bu cümlelerin arasındaki farklılıkları incelemek olmalıdır.

E. KAYNAKÇA

- Enbârî, Ebü'l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh, *Esrâru'l-Arabiyye*, Beyrut: Dâru'l-Erkâm Bin Ebî Erkam, 1999.
- Hasan, Abbâs, *en-Nahvu'l-Vâfî*, Kahire: Dâru'l-Me'ârif.
- İbn Akîl, Ebü Muhammed Bahâüddîn Abdullah b. Abdurrahmân b. Abdillâh b. Akîl el-Hemedânî, *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfıyyeti İbn Mâlik*, Kahire: Dâru't-Turâs, 1980.
- İbn Hişam, Ebü Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişam Ensârî el-Mısrî, *Muğni'l-Lebîb 'an Küttübi'l-E'ârib*, Dımeşk: Dâru'l-Fıkr, 1985.
- İbn Yaîş, Ebü'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. Alî b. Yaîş b. Muhammed el-Esedî el-Halebî İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufassal* Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001.
- Radî, Necmü'l-eimme Radiyyüddîn Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdî el-Garavî es-Semnâkî, *Şerhu'r-Radî ale'l-Kâfiye*, Libya: University of Benghazi, 1975.
- Sabbân, Ebü'l-İrfân Muhammed b. Alî el-Mısrî, *Hâşiyetü's-Sabbân*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997.
- Sâmerrâî, Fâdıl b. Sâlih b. Mehdî b. Halîl el-Bedrî, *el-Cümletü'l-Arabiyye Telifühâ ve Aksâmühâ*, Ammân: Dâru'l-Fıkr, 2007.
- _____, *el-Cümletü'l-Arabiyye ve'l-Ma'nâ*, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2000.
- _____, *en-Nahvu'l-Arabî Ahkâm ve Meânî*, Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2014.
- _____, *es-Sarfu'l-Arabî Ahkâm ve Meânî*, Beyrut: Dâru İbn Kesir, 2013.
- _____, *İbn Cinnî en-Nahvî*, Bağdat: Dâru'n-Nezîr, 1969.
- _____, *Meânî'n-Nahv*, Ammân: Dâru'l-Fıkr, 2000.
- _____, *Meânî'l-Ebniye fi'l-Arabiyye*, Ammân: Dâru Ammâr, 2001.
- _____, *Nidâu'r-Rûh*, Bağdat: Mektebetü'l-Kudüs.
- _____, *Nübüvvetü Muhammed mine's-Şekki ile'l-Yakîn*, Ammân: Dâru Ammâr, 2010.
- _____, *Min Esrâri'l-Beyânî'l-Kur'ânî*, Ammân: Dâru'l-Fıkr, 2006.
- _____, *Tahkikâtün Nahviyye*, Ammân: Dâru'l-Fıkr, 2001.
- _____, *ed-Dirasetü'n-Nahviyyetü ve'l-Lüğaviyye 'inde'z-Zemahşerî*, Bağdat: Matba'atu'l-İrşâd, 1971.
- _____, *et-Ta'bîru'l-Kur'ânî*, Ammân: Dâru Ammâr, 2006.
- _____, *'Alâ Tariki't-Tefsîri'l-Beyânî*, Şârîka: Câmî'atu's-Şârîka, 2002.
- _____, *Es'iletün Beyaniyye fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Şârîka: Mektebetü's-Sahabe, 2008.
- _____, *Belâğatü'l-Kelime fi't-Ta'bîri'l-Kur'ânî*, Kahire: Şeriketu'l-Âtike, 2006.
- _____, *Dirâsetü'l-Müteşâbihi'l-Lafziyye min Âyi't-Tenzîl fi Kitâbi Mellâki't-Te'vîl*, Ammân: Dâru Ammâr, 2009.
- _____, *et-Tenâsübü beyne's-Süver fi'l-Müftetehi ve'l-Havâtîm*, Beyrut: Dâru İbn Kesir, 2016.
- Sâmerrâî, Fâdıl b. Sâlih b. Mehdî b. Halîl el-Bedrî, *Ebu'l-Berekât İbnü'l-Enbârî ve Dirâsâtühü'n-Nahviyye*, Beyrut: Dâru İbn Kesir, 2015.
- Vakkâd, Ebü'l-Velîd Zeynüddîn Hâlid b. Abdillâh b. Ebî Bekr el-Ezherî, *Şerhut't-Tasrih a'lâ't-Tavdîh*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2000.